

А.В. Піддубна
ад'юнкт кафедри
кримінального права
та кримінології
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ НА ПАСАЖИРСЬКОМУ АВТОТРАНСПОРТІ

УДК 343.97

Здійснено дослідження поняття «детермінанти», співвідношення понять «причини» та «умови», акцентовано увагу на особливостях детермінантів необережних злочинів, розгляд факторів вчинення злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті.

***Ключові слова:** пасажирський автотранспорт, детермінанти, причини, умови, об'єктивні та суб'єктивні фактори.*

Осуществлено исследование понятия «детерминанты», соотношение понятий «причины» и «условия», акцентировано внимание на особенностях детерминантов неосторожных преступлений, рассмотрение факторов совершения нарушений правил безопасности дорожного движения и эксплуатации на пассажирском автотранспорте.

***Ключевые слова:** пассажирский автотранспорт, детерминанты, причины, условия, объективные та субъективные фактори.*

Piddubna A.V. Determinants of violations the road safety and exploitation on road passenger transport. – Article.

The research of the definitions «determinants», correlation of the definitions «causes» and «conditions» were realized in the article, drawn attention to the distinctions of negligent crimes determinants, reviewed the factors of violations the road safety and exploitation on road passenger transport.

Key words: passenger automobile transport, determinants, causes, conditions, objective and subjective factors.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження детермінантів вчинення злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті полягає в тому, що за статистикою Департаменту ДАІ МВС України у 2008 році з загальної кількості пригод, вчинених з вини водіїв автотранспорту – 41,45 % пригод становлять порушення правил безпеки дорожнього руху та

експлуатації на пасажирському автотранспорті. У період за 2006 – 2009 роки в Україні вчинено 997 (10,76 %) ДТП за участю пасажирського автотранспорту зі смертельними наслідками. Разом з тим, на фоні загального зменшення аварійності з вини водіїв автобусів в масштабах України, спостерігається зростання показників в окремих регіонах країни – тільки 12 жовтня 2010 року в Україні загинуло 54 особи, зокрема у Марганці Дніпропетровської області в результаті зіткнення локомотиву та автобусу на 116-му кілометрі залізничного переїзду Нікополь-Марганець загинуло 43 пасажира, у тому числі 3 дітей.

Одними з основних причин такого становища є грубе порушення правил дорожнього руху водіями та недотримання вимог безпеки перевезень пасажирськими автоперевізниками. Наслідком цього є втрата основної цінності – людського життя. Тому, з метою запобігання злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті, необхідно дослідити питання детермінізму цих деліктів.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Дослідження детермінізму злочинності, пояснення її природи, причин та умов, за яких вона виникає тощо, розглядалось у роботах відомих російських і вітчизняних вчених, зокрема В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, П.С. Дагеля, І.М. Даньшина, А.І. Дольової, А.П. Закалюка, В.А. Мисливого, В.В. Сташиса та ін. Проте дослідження детермінантів вчинення злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті не здійснювалось.

Метою цієї статті є дослідження детермінантів вчинення злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема детермінант злочинності виникла значно раніше самої науки кримінології та є однією з центральних в ній проблем. Досліджуючи поняття детермінантів злочинності, необхідно врахувати, що поряд з поняттям причини, які викликають певний наслідок, неодмінно стоїть поняття умови, які самі цього наслідку не викликають, але сприяють причинам. Терміни «причина» та «умови» застосовуються законодавцем та використовуються кримінологією, хоч поряд з ними існує таке поняття як «детермінант», яке охоплює обидва вказані терміни, тобто причини та умови є складовими елементами процесу детермінації, який, крім них, включає ще й наслідок [1, с. 93].

У юридичній літературі відсутня єдина думка про поняття причин та умов конкретного злочину. Так, А. Шляпочников вказує, що під

причинами конкретного злочину розуміються ті процеси та явища, які породили антисуспільні погляди даної особи і викликали її злочинну дію (бездіяльність), а під обставинами (умовами), що сприяють досягненню злочинного результату, розуміються конкретні недоліки у діяльності державних установ, господарських організацій, окремих посадових осіб і громадян, які полегшили вчинення злочину і сприяли настанню злочинного результату [2, с. 144, 160]. На думку В.М. Кудрявцева під причинами конкретного злочину розуміються ті явища і процеси, які викликали у даної особи рішучість вчинити умисний злочин чи призвели до скоєння нею злочину з необережності, а під умовами, що полегшують здійснення злочину, розуміють конкретні недоліки у діяльності державних установ, господарських організацій, окремих посадових осіб і громадян, які об'єктивно сприяють вчиненню злочину і настанню злочинного результату [3, с. 168, 184].

За Н.Ф. Кузнецовою, причиною, яка найближче стоїть до злочинного акту, є антисоціальна мотивація поведінки [4, с. 56], а О.Б. Сахаров вважає, що безпосередні причини здійснення конкретного злочину полягають, з одного боку, в особливостях потреб, інтересів, поглядів, відносин, системи ціннісних орієнтацій і мотивацій (спрямованості) особистості даного індивіда, а з іншого – у сукупності зовнішніх обставин, що обумовлюють формування і реалізацію спонукання (мотиви) і рішучість вчинити злочин. Обставинами, що сприяють скоєнню злочину є різні недоліки господарсько-організаційної діяльності, поведінка окремих осіб, а, іноді, й природні явища [5, с. 90, 99].

Що ж до умов, то вони безпосередньо не породжують злочинність, а дозволяють дії причин, чим полегшують настання суспільно-небезпечних наслідків; це ті факти реальної дійсності, які безпосередньо злочинне порушення не викликають, але їх наявність сприяє скоєнню протиправного діяння. Умовами виступають всілякі недоліки в управлінській та організаційній діяльності різних галузей державного апарату. Умови є другим після причин видом детермінантів, невід'ємною складовою процесу детермінації. Умови поділяються на дві групи: 1) умови, що сприяють виникненню (формуванню) причин; 2) умови забезпечення реалізації результативного процесу вчинення злочинів.

Виявлення та усунення умов правопорушень – операція більш легка, ніж аналогічні дії стосовно причин злочину. Така діяльність вимагає менших затрат, але здатна дати вагомі позитивні результати. Проте і умови як окремого виду злочину так і злочинності взагалі усунути повністю неможливо, тому як виникають нові обставини, які

виступатимуть як умови вчинення злочинів [6, с. 69–70]. Звичайно, одним із чинників такого становища є недоліки в роботі правоохоронних органів – службові зловживання та формальне відношення до порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті працівників ДАІ, тощо

До умов, що сприяють вчиненню злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті, можна віднести організаційно-управлінські недоліки: слабка підготовка професійних кадрів (інструкторів автошкіл, водіїв), неналежний контроль за психофізіологічним станом водіїв (мається на увазі втома, хворобливий стан та інше, від чого залежать працездатність, прийняття швидких та правильних рішень в екстремальній ситуації); безкарність та безконтрольність в цих питаннях, що негативно відображається на дисципліні та породжує безвідповідальність, розхлябаність та безпечність.

Застосування різної термінології негативно позначається на практиці розмежування причин та умов. Крім того, злочинне порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті є багатофакторним явищем, а детермінація необережних злочинів відрізняється значною специфікою, яка полягає в тому, що при скоєнні такого злочину у відповідності особистісних та ситуаційних факторів, останнє в цілому відіграє більш важливу роль, чим у генезі умисних злочинів. Злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті як структурний елемент злочинності є результатом не однієї якоїсь причини, а складного багаторівневого комплексу факторів, жоден з яких сам по собі не може бути причиною злочинного порушення правил дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті.

Стосовно дорожньо-транспортних подій, збільшується негативна дія такого традиційного для України фактора, як незадовільний стан доріг (низький рівень утримання й облаштування дорожньої мережі – відсутність розмітки, загороджень, покриття, освітлення, розділових смуг, розв'язок, дорожніх знаків і покажчиків), що у різних ситуаціях виступає причиною та (або) умовою, що призводить або сприяє вчиненню злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті.

У перших спеціальних працях, присвячених дорожньо-транспортним пригодам, автори визначають причини та фактори, що сприяють їх вчиненню, через поведінку учасників дорожнього руху (водіїв, пішоходів, пасажирів) [7, с. 3], погане утримання проїжджої частини [8, с. 37]. При цьому під обставинами, що

сприяли ДТП, знов таки може бути поганий стан дороги, технічна несправність машини тощо. Очевидно, що в такому разі йдеться про ототожнення причин та умов діяння. Так, щодо аварійності, якій сприяв незадовільний стан доріг, таких ДТП тільки у січні 2010 року сталося – 374 випадки, в яких загинуло 13 осіб та 86 отримали травми різного ступеня тяжкості [9, с. 12].

Проблема розвитку вулично-шляхової мережі, якості і облаштування доріг набула надзвичайної актуальності. Особливо гостро вона стоїть у великих містах і підходах до них. Зокрема, 39,2 % доріг державного значення в Україні не відповідають вимогам за міцністю, 51,1 % – не відповідають вимогам за рівністю. В невеликих містах і селищах слабо розвинута система тротуарів, переходів, велосипедних доріжок, відсутня належна кількість необхідних дорожніх знаків. Крім того, у 2008 році суттєво зменшено обсяги фінансування робіт на дорогах загального користування (10809 млн. грн. у 2007 році, 7666 – у 2008), видатки на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг державного значення (8000 млн. грн. у 2007 році, 4492 – у 2008). Незадовільний стан автомобільних доріг спричинений такими факторами: недостатніми обсягами фінансування потреб дорожнього господарства протягом останніх років, використання застарілих технологій, машин, механізмів, матеріалів і конструкцій, низькою якістю дорожньо-будівельних матеріалів, незадовільною виконавською та технологічною дисципліною тощо.

Правознавці здійснили аналіз причин порушення правил дорожнього руху й експлуатації транспорту, відокремлюючи об'єктивні та суб'єктивні фактори [10, с. 126 – 128]. Але більш перспективний напрямок вирішення питання детермінізму вказаних злочинних порушень залежить від вивчення особливостей взаємодії об'єктивних та суб'єктивних факторів, тобто ситуація вчинення злочину та ролі в ній соціально-психологічного фактору, оскільки причини злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті – це взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів, ролі в ній соціально-психологічного фактору особистості, що обумовлюють настання суспільно-небезпечних наслідків.

Суб'єктивні детермінанти злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті пов'язані з такими психологічними якостями, як безвідповідальність, недбале відношення водія, до своїх обов'язків, особиста недисциплінованість. Гонитва за прибутком, результатом якої є конкуренція серед пасажирських автоперевізників, недотримання

державних норм та правил тощо, призводять до створення загроз для безпеки людей. Вивчення кримінальних справ та аналіз дорожньо-транспортних деліктів показують, що причинами злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації є застосування невідповідних прийомів керування транспортним засобом та відсутність у водіїв достатніх навичок безпечного керування транспортним засобом. Розповсюдженою причиною вказаних злочинних порушень є зневажливе ставлення водіїв автобусів та «маршруток» до правил безпеки дорожнього руху та експлуатації. Так, найчастіше безпосередніми причинами порушень правил безпеки дорожнього руху на пасажирському автотранспорті визначаються: перевищення швидкості, керування у стані сп'яніння, виїзд на зустрічну смугу руху, порушення правил обгону, маневрування, проїзду перехрест'я і зупинок громадського транспорту, правил перевезення пасажирів, керування несправним транспортним засобом тощо.

Економічні мотиви обумовлюють переважно умисні порушення правил та намагання отримання прибутку навіть за умов суворих стягнень. Для таких перевізників нормою поведінки стає перевезення пасажирів з порушенням правил безпеки дорожнього руху, у прагненні прибутку швидке обертання на маршруті. Саме такі мотиви наводять 74 % водіїв правопорушників [11, с 209–210].

З кожним роком збільшується кількість порушень серед водіїв пасажирського автотранспорту, зокрема: відсутність передрейсового медичного огляду та інструктажу водіїв, порушення режиму роботи, експлуатації несправного транспортного засобу, порушення правил зупинок тощо. За даними ДАІ МВС України, за 8 місяців 2002 р. з вини водіїв приватних автобусів вчинено 193 ДТП, у яких 34 особи загинули і 298 були поранені [12].

Керування транспортом за наявності відповідної концентрації алкоголю в організмі водія створює реальну загрозу безпеці дорожнього руху і завжди розглядається як умисне порушення незалежно від наслідків. Однак, не дивлячись, що керування транспортним засобом у стані сп'яніння заборонено та є загальноновизнаним з точки зору безпеки руху, сутність цієї причини не змінюється – близько 20 % вказаних деліктів вчинюється особами, які перебували у стані сп'яніння та 30 % осіб, засуджених за злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, здійснили порушення саме в такому стані.

Аналіз факторів вчинення досліджуваних деліктів повинен враховувати психофізіологічні особливості водіїв, тому як напружений графік роботи, вплив поведінки пасажирів, діяльність без врахування негативного стану здоров'я, вживання стимулюючих лікарських

препаратів призводить до зниження часу реакції, концентрації уваги, про що 46,7 % [11, с 212] водіїв вказують як фактор впливу на уважність та швидкість реакції при вчиненні порушення. Звичайно, що особисті якості водіїв не можуть бути першоджерелами злочинів, але, між тим, злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті відбивають взаємодію суб'єктивних якостей людини та ситуації.

Важливе значення в детермінації злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті мають такі психофізіологічні якості водіїв, як швидкість концентрування та переключення уваги, час реакції, прийняття рішення та його виконання тощо. Однак, вказані особливості водія фактично не досліджуються, хоча є необхідними за умов використання рекомендацій психологів для з'ясування та врахування при вдосконаленні інституту відповідальності за протиправні діяння у сфері дорожнього руху.

Особам, які вчинили досліджувані делікти, властива наявність короткочасної та ситуативної антигромадської установки – зневага до правових норм, небажання рахуватися з інтересами інших водіїв, пасажирів та пішоходів, поспіх, стомлення, вживання спиртних напоїв тощо. Тобто причинами вказаних порушень є негативні властивості особистості водіїв у сполученні з іншими факторами - умовами. Наприклад, істотним чинником підвищенням ризику ДТП є зовнішня реклама «бігборди», що розміщені в межах зони руху вулиці, дороги, а часто і над смугами руху, які у поєднанні з втомою, хворобливим станом, бесідою з пасажиром або по телефону, підрахунком коштів або видачею квитка, заволодівають увагою водія і, відповідно, на значний час позбавляють транспортний засіб управління, що для процесу руху є трагічним.

На сьогоднішній день зростає вплив таких специфічних умов як: недосконалість системи підготовки водіїв, інтенсивне збільшення парку пасажирського автотранспорту, що створює невідповідність зі станом доріг і вулиць, технічними можливостями їх будівництва та реконструкції, відсутність механізму реалізації заходів щодо безпеки руху, недоліки в діяльності органів внутрішніх справ, що покликані регулювати дорожній рух і вчасно реагувати на випадки його порушення.

Висновок. Аналізуючи викладене, необхідно зауважити, що при визначенні детермінантів злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті треба враховувати, що причинність має об'єктивний характер при обов'язковій єдності об'єктивного та суб'єктивного факторів, тому як

жоден з них сам по собі не може бути причиною досліджуваних деліктів. Тому, до факторів вчинення злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації на пасажирському автотранспорті необхідно віднести:

1) неефективність адміністративної та кримінальної відповідальності усіх учасників пасажирських автоперевезень, стан процедури стягнення штрафів, відсутність диференціації відповідальності за порушення норм, стандартів та правил дорожнього руху, експлуатації та перевезення пасажирів на автотранспорті, присутність корупції при отриманні ліцензій перевізниками;

2) якість підготовки, перепідготовки та відбору водіїв пасажирського автотранспорту, відсутність реєстру навчальних закладів, що здійснюють підготовку та перепідготовку водіїв;

3) недосконалість системи діагностування, фіксації та диференціації станів водіїв, пов'язаних з алкогольним, наркотичним, токсичним сп'янінням, хворобою та втомою;

4) низький рівень впровадження в практичне застосування новітніх технологій, засобів організації пасажирських перевезень та здійснення нагляду за дотриманням вимог безпеки;

5) стан застосування органами внутрішніх справ заходів запобігання злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху на пасажирському автотранспорті;

6) ігнорування системи державних стандартів з урахуванням міжнародних вимог щодо будівництва нових автомобільних доріг зі спеціальними смугами руху пасажирського автотранспорту, тощо.

Бібліографічні посилання

1. *Парнюк М.А.* Принцип детермінізму в системі матеріалістическої діалектики / Парнюк М.А. – К., 1972.
2. *Кримінологія: Учеб. для юрид. фак. и инст. – М., 1966.*
3. *Кримінологія: Учеб. для юрид. фак. и инст. – М., 1976.*
4. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы кримінологической детерминации / Кузнецова Н.Ф. – М., 1984.
5. *Звирбуль В.К., Клочков В.В., Кузнецова Н.Ф. и др.* / Кримінологія: Учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / Отв. ред. Звирбуль В.К. – М., 1979.
6. *Джужа О.М., Кондратьєв Я.Ю., Кулик О.Г., Михайленко П.П. та ін.* / Кримінологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За заг. ред. Джужа О.М. – К.: Юринком інтер, 2002. – 416 с.
7. *Литвиненко Л.К.* Вопросы методики расследования автотранспортных происшествий / Литвиненко Л.К. – К.: МООН УССР, 1964.
8. *Жарский В.Е.* Расследование дорожно-транспортных происшествий / Жарский В.Е. – М., 1968.
9. Громадсько-правовий тижневик «Іменем закону». / Зимові дороги та їхні «принади» / 19–25 лютого 2010. – № 7(5705).

10. *Матвійчук Я.* Кримінально-правова охорона у сфері безпеки дорожнього руху або експлуатації транспортну в Україні / Я.Матвійчук // Кримінальне право. Підприємство, господарство і право. – травень, 2007. – № 5.
11. *Мисливий В.А.* Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В.А. Мисливий // Юридична академія Міністерства внутрішніх справ України. – Дніпропетровськ, 2004.
12. *Пригожинський В.* Маршрутка: видно, але не завжди безпечно / В. Пригожинський // Голос України. – 10 жовтня, 2002. – № 186.